

RUS O'ZBEK VA XITOIY GRAMMATIKASIDA OTNING XUSUSIYATLARI

Tojiyev Maqsud

Samarqand davlat chet tillar instituti magistratura bosqichi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7238528>

Anotatsiya. Maqolada otning xitoy o'zbek va rus tillari grammatikasidagi o'rni haqida fikr yuritilgan. O'xshash va farqli tomonlari ochib berilgan.

Tayanch so'zlar: ot, rod kategoriyasi, hisob so'zlar, so'z tartibi, 王力 (Vangli xitoy tilshunosi).

СВОЙСТВА СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ В РУССКОЙ УЗБЕКСКОЙ И КИТАЙСКОЙ ГРАММАТИКЕ

Аннотация. В статье рассматривается место имени существительного в грамматике китайского, узбекского и русского языков. Выявляются сходства и различия.

Основные слова: существительное, основная категория, количество слов, порядок слов, 王力 (китайский лингвист Wangli).

PROPERTIES OF NOUNS IN RUSSIAN UZBEK AND CHINESE GRAMMAR

Abstract. The article discusses the place of the noun in the grammar of the Chinese, Uzbek and Russian languages. The similarities and differences are revealed.

Basic words: noun, stem category, count words, word order, 王力 (Wangli Chinese linguist).

KIRISH

Hozirgi kunda til o'rganish sohasida til tizimining lingvodidaktik va kontrastiv tadqiqotlar kabi asosiy toifalarini taqqoslash har qachongidan ham dolzarbdir. Har bir tilda mustaqil so'z turkumlari ichida otlar ko'p so'zlarning eng muhim toifalaridan biridir. Ot - bu bilan tavsiflangan nutq qismi ob'ektivlikning kategorik ma'nosi, leksik-grammatik jins kategoriyasi, hol va sonning grammatik toifalari; sub'ekt, ob'ekt va vazifasida sintaktik qo'llanish predikativ a'zo va rivojlangan so'z yasaliş modellari tizimi"[1, p. 465]. O'zbek tilida ot aslida barcha gap bo'laklari vazifasida almashib kelishi mumkin:

Ega: Adham kitob o'qiyapti.

Ot kesim: Mening singlim o'qituvchi.

Aniqlovchi: g'ishtli uy.

To'ldiruvchi: O'tkir mashqni bajaryapti

Hol: Qishda qayinlar ignabargli o'rmonda yashirinadi.

Xitoy tilidagi 名词(míng cí «ism») «bu so'z shaxs yoki narsaning nomini bildirib keladi "An'anaviy xitoy tili grammatikasida ot so'z turkumi ega va to'ldiruvchining vazifalarida keladi [4]:

Ega: 经济飞速发展 (jīngjì fēisù fāzhǎn) . 'Iqtisodiyot tez rivojlanyapti"

To'ldiruvchi: 王红喜欢读书 (wáng hóng xǐhuān dú shū) . Vang Xong kitob o'qishni yaxshi ko'radi.

TADDIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

O'zbek tilida morfologik kategoriyalar tizimida otning birlik va ko'plik shakllarini o'z ichiga oladi. Bunda rod toifasi mavjud bo'lmaganligi sababli xolislikni ifodalashning asosiy

vositasi sifatida rol o'ynolmaydi. Rus tili va rod kategoriyasi muhim bo'lgan boshqa chet tillar doirasida ot birikmalarining strukturaviy-semantik xususiyatlar sifatlar va fe'llar yordamida barcha shakllarda birlik ot bir rodga ishora qiladi. Rus tilida otlar rodga qarab tasniflanadi, lekin o'zgarmaydi:

Женский род: сестра, традиция, тетрадь

Мужской род: столик, учитель, дядя.

Средний род: яблоко, желе

TADQIQOT NATIJASI VA MUHOKAMA

Xitoy tilida otning rodi yo'q, u aniqlanadi nafaqat fiziologik jihatdan odamlarda, balki ob'ektlarda va hatto hayvonlarda rod toifasi mavjud emas. Agar odamning ruscha yoki o'zbekcha ismlari bo'lsa, bunda rodni yanada aniqroq aytsak jinsni aniqlash oson (Anna Ivanovna, Anatoliy Sergeevich, Furqat Abdurasulov, Hayitova Durдона),

Xitoy tilida - bu biroz qiyinchilik tug'diradi (王力 wang li 'Vang Li' - erkak - tilshunos, mutaxassis xitoycha, 王美丽 wang jiguó 'Vang Jiguo' - Vang Lining singlisi). Rus va xitoy tillarida otlar bir egaga murojaat qilganda birlikda va bir nechta narsaga ishora qilganda ko'plikni ifodalaydi. Ba'zi otlar bor faqat birlikda ishlatiladi rus tilida (молоко, свежесть, Москва, время), yoki faqat ko'plikda (брюки, дрожжи, шахматы, заморозки, Афины).

Xitoy tilida ko'plik 们(men) qo'shimchasi bilan ifodalanadi, bu shaxs olmoshlarining ko'pligini bildiradi va umumiy otlar, odatda, odamlar ma'nosi bilan qo'shimcha yoki shaxslashtirilgan sub'ektlar (我们 wǒmen 'bizlar', 文学家们 wénxuéjiāmen 'yozuvchilar'). Xitoy tilida elementlar sonini ko'rsatish uchun ular maxsus hisob so'zlardan foydalanadilar. Ular maxsus funktsiyali so'zlardir. Otga raqam qo'shilganda ular orasida "hisob so'z - o'rtasidagi bog'liqlik" deb ataladigan so'z bo'lishi kerak. [6]. O'zbek tilida biz oddiygina aytishimiz mumkin: ikkita daftar, beshta stol, o'nta stul. Bu holat xitoy tilida bu raqamlarning har biridan keyin hisob so'z qo'yish kerak bo'ladi: 一本书(yì běn shū, 'bitta kitob'), 两杯水(liǎng bēi shuǐ, 'ikki stakan suv'), 三个人(sān gè rén, 'uch kishi). Agar biz xitoy va o'zbek o'rtasida parallellik olib borsak, unda quyidagi hollarda ba'zi o'xshashliklarni ko'rishingiz mumkin. O'zbek tilida biz "2" raqamini va "suv" so'zini bog'lay olmaymiz, bizga hisob so'z zarur bo'ladi. Hisob so'z "shisha" so'zi bo'ladi. Xuddi shunday hisob so'zlar xitoy tilida keng ko'lamda qo'llaniladi.

"O'zbek tili agglutinatív, u ko'pgina morfologik o'zgarishlarga ega. Xitoy tilida so'zlar na flektiv va na agglutinatív emas, ularning asosiy birligi ieroglif. Xitoy belgilar va grafemalardan iborat. U alifbo tizimidan shu bilan farq qiladi har bir belgi ma'lum ma'noga ega va belgilar soni juda ko'p ajoyib. Gapni to'g'ri qurish uchun bu juda muhimdir atamalarni joylashtirishda so'z tartibi - ketma-ketlikka ega. O'zbek tilida so'z tartibi erkin. Xitoy tilida bu qat'iy va barqaror. U quyidagicha ifodalanadi: subyekt - predikat - ob'ekt.

Gap bo'laklarining tuzilishi va joylashuvi sintaktikda muhim ahamiyatga ega. so'z gapning aniq a'zosiga aylanadi:

Subyekt - Predikat - Ob'ekt

妈妈爱我.

Māmā ài wǒ.

'Onam meni yaxshi ko'radi'.

我爱妈妈.

Wǒài mama.

Men onamni yaxshi ko'raman.

Odatdagi so'z tartibida gap a'zolari shunday joylashtirilganki predmetdan keyin ergash gap, predmet bosh gapdan keyin qo'yiladi, holatlar jumlada boshqa pozitsiyani egallashi mumkin, ta'rif belgilanayotgan so'zdan oldin keladi. Masalan:

“台风“杜鹃“给关东造成较重损失” [3].

Táifēng dùjuān gěi guāngdōng zàochéng jiàozhòng sūnshī.

“Du juan” deb nomlangan to'fon Guangdong shahriga katta zarar yetkazdi

XULOSA

Shunday qilib, otning morfologik xususiyatlari xitoy va o'zbek tillari juda farq qiladi. Xitoy va o'zbek tillarida otlarda rod kategoriyasi mavjud emasligi bilan rus tilidan farq qiladi. Hisob so'zlaridan keng foydalanish tarafdin xitoy tili rus va o'zbek tillaridan ajralib turadi. Gapda so'z tarkibi nuqtai nazardan uchchala til ham turli til oilalariga mansubligi tufayli tubdan farq qiladi. Bu jihat gapning ma'nosiga jiddiy ta'sir qilishini yuqorida ko'rib chiqdik

REFERENCES

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Сов. энциклопедия, 1996
2. Белошапкова, В.А. Современный русский язык: учеб. для филол. спец. ун-тов //
3. В.А. Белошапкова, Е.А. Брызгунова, Е.А. Земская и др.; Под ред. В.А. Белошапковой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://sci-book.com/yazyik-russkiy/sovremennyiyusskiy-yazyik-ucheb-dlya-filol.html>. – Дата доступа: 26.02.2014.
4. Корпус современного китайского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ccl.pku.edu.cn:8080/ccl_corpus/index.jsp?dir=xiandai – Дата доступа: 26.02.2014.
5. 刘守军 词类 (Категория слов) / 刘守军 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://study.hhit.edu.cn/subject/CourseWare_Detail.aspx?TeachCourseWareID=1684. – Дата доступа: 04.03.2014.
6. 孙浩成 现代汉语语法大全 (Грамматика современного китайского языка) / 孙浩成 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://wenku.baidu.com/view/0ea2c833433239-68011c9253.html>. – Дата доступа: 04.03.2014.
7. 朱雪峰, 王惠 现代汉语量词与名词的子类划分 (Подкатегории счётных слов и существительных современного китайского языка) / 朱雪峰, 王惠 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.tigernt.com/yuy23.php>. – Дата доступа: 04.03.2014.